

¹ Див.: *Сіщинський Ю.* Нариси історії Поділля. — Вінниця, 1927. — С. 8.

² Див., напр.: *Бажанов Л. В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX — на початку XX ст. — Хмельницький, 1995.

³ *Дашкевич Я. Р.* Поділля: виникнення і значення назви // VIII Подільська історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей. Секція історії дожовтневого періоду. — Кам'янець-Подільський, 1990. — С. 59—60.

НОВА ПРАЦЯ З ПРОГРАМНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ

*Боряк О. Матеріали до історії народознавства в Україні.
Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII—XX ст.)
К., 1993. — 101 стор. і додаток.*

Рецензовану працю важко переоцінити. Вона охоплює широке коло питань, які стосуються зародження та розвитку народознавства в Україні, методичних і програмних засад дослідження різних сфер культури та побуту населення, збагачує наші уявлення про обсяг і характер народознавчої роботи. Водночас вона висвітлює витoki і джерелознавчу базу багатьох досліджень культури та побуту українського народу.

Значною є кількість проаналізованих програм. Більшість з них так і не були реалізовані, інші лягли в основу відомих праць (Ф. Вовка, П. Чубинського, Де-ля Фліза, В. Гнатюка, В. Харузіної, В. Кравченка та ін.), решта, як, скажімо, запитальники до фундаментальної комплексної праці «Регіональний історико-етнографічний атлас України», будемо сподіватися, ще чекають наукових публікацій що так потрібні нашому народові.

У створенні цих програм брала участь значна кількість осіб, як відомих фахівців, так і дослідників-аматорів, але всі вони являють інтерес до свого часу, характеру розвитку культурно-побутових процесів, а подекуди навіть певних кон'юктурних умов.

Рецензована праця цінна не лише для дослідження історії народознавства в Україні, про що вказує її назва. В ній наведено ряд призабутих і маловідомих джерел, що допоможуть у дослідженні явищ культури та побуту, залученні широкого загалу до дослідницької роботи (це особливо стосується 1920-х — початку 30-х років). Слід підкреслити, що деякі програми, або принаймні окремі їх позиції, не втратили свого значення й дотепер і можуть бути тою чи тою мірою використані в сучасному дослідницькому процесі особливо під час польових експедиційних робіт. Йдеться, зокрема, про змістовні програми, розроблені свого часу проф. В. Кравченком.

Каталог в багатьох аспектах є новаторським, адже окрім бібліографічних публікацій В. Дашкевича, зведеної роботи, підготовленої з сучасних джерелознавчих і археографічних позицій, практично поки що немає. Привертає увагу чітка, логічно обгрунтована структурна побудова рецензованої праці, її хронологічна послідовність, багата джерелознавча база.

Окремі з наведених програм охоплюють різні сторони життєдіяльності народу, навіть у межах дещо ширших за народознавчі дослідження (зокрема, в деяких з них йдеться про фізично-географічні умови навколишнього середовища, в інших — про національну політику або народонаселення, треті присвячені соціальній або етнічній структурі людності відповідних регіонів). З цього погляду зору зростає їх пізнавальне значення як засобу здобуття краєзнавчих відомостей. Цілком справедливо автор зазначає, що програми, хоча і не були спеціально призначені для України (наприклад, запитальники В. Тенішева або Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті та ін.), однак широко застосовувалися на всьому терені Російської імперії і колишнього Радянського Союзу.

Авторові в передмові, очевидно, варто було б зазначити, що в останні десятиліття Інститутом етнографії АН СРСР та іншими закладами надруковано ряд програм, в яких при переважанні інтересу до соціологічних проблем, багато питань стосувалося дослідження суто «етнографічних

явищ». Йдеться, наприклад, про програми Відділу етносоціології і передусім «Вопросника по изучению современных этнических процессов в СССР», складеного 1969 р. за редакцією Л. М. Терентьєвої, в якому зафіксовані типи поселень, житла, одяг, різні аспекти сімейного і громадського побуту. Цей запитальник дозволив детально дослідити культуру та побут народів і етнічні процеси в колишніх республіках СРСР, на його базі було підготовлено чимало монографій, зокрема зазначений вище історико-етнографічний атлас.

По-друге, в останні роки на сторінках журналу «Радянська школа» вийшло друком ряд статей з народознавства. Більшість їх супроводжувалася запитальниками, націленими на практичну народознавчу працю в школі (який одяг носять у вашому селі, які побутують страви, типи житла, які мешканці живуть у вашому районі, їхні заняття тощо). Як відомо, ці запитальники значною мірою поживали народознавчу роботу серед школярів, сприяли створенню краєзнавчих музеїв. На мій погляд, про це варто було принаймні згадати.

Крім того, останнім часом в областях України створені народознавчі запитальники. Деякі з них надруковані, наприклад: *Паньків М.* Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток. Івано-Франківськ, 1991. — С. 43; *Струнко М. Л.* Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях (методичні рекомендації) — К.: Радянська школа, 1989; 37 стор. та ін. Окремі запитання народознавчого характеру містяться також у монографії М. П. Крачило. Географія населення. Київ, 1992, виданій Міністерством Вищої освіти України.

Однак зазначені зауваження ніякою мірою не знижують високого враження про рецензовану працю.

Слід також зазначити, що монографія містить спеціальний нарис «Огляд програм для збирання матеріалів з етнографії, звичаєвого права, народної техніки, народного знання, мистецтва, діалектології, археології, антропології», підготовлені до друку В. Я. Дашкевичем у 1930 р.

Рецензоване нами видання побачило світ завдяки допомозі ряду спонсорів з українських громад США і Канади, зокрема кафедри Українознавства при Гарвардському університеті США.

Поза сумнівом, праця О. Боряк є надзвичайною, потрібною. Вона матиме важливе науково-пізнавальне і практичне значення.

Всеволод НАУЛКО

Київ

У ДОБРУ ПУТЬ

Глушко М. С. Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої половини ХІХ — початку ХХ ст. К., 1993. — С. 3—224.

У житті всіх народів важливу роль відіграють транспорт і комунікації, які є головними засобами спілкування населення різних територій і суттєво впливають на розвиток торгівлі, господарства тощо. Будучи відбиттям, значною мірою, напрямків та інтенсивності економічних і культурних зв'язків між країнами та народами, між окремими територіями одного й того ж народу, транспорт, його більший чи менший розвиток активізує або гальмує такі зв'язки, створює умови для поживлення міжобласних контактів, культурних взаємообмінів, а разом з тим — консолідації етносів. Транспорт, як й інші галузі традиційної культури народів, позначений національною специфікою.

Значними особливостями відзначаються транспортні засоби і в українців, маючи до того ж помітну локальну специфіку. На жаль, до недавнього часу вивченню цієї царини народної культури в Україні приділялося мало уваги. Маємо побіжні схематичні описи засобів пересування в працях, присвячених окремим регіонам, місцевостям чи населеним пунктам, а та-